

ТДУ 316.303.332.338.339.

НАҚШИ ХОҶАГИҲОИ ДЕҲҚОНӢ - ФЕРМЕРӢ ДАР ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТИ КИШОВАРЗӢ

Одинаев А.И., сардори Раёсати тадқиқоти масъалаҳои соҳибкорӣ ва инкишофи баҳши хусусии Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Назаров А.И., мутахассиси пешбари ҳамин Раёсат

Калимаҳои калидӣ: ҷаҳонишавии иқтисодиёт, рақобат, соҳибкорӣ, стратегия, содирот, баҳши аграрӣ, афзалият, истифодаи самаранок.

Дар шароити ҳассоси муносибатҳои геосиёсӣ, ҷаҳонишавии иқтисодиёт, пайдо шудани рақобатҳои шадид ва авҷ гирифтани бархӯрдҳои тичоратӣ байни кишварҳои абарқудрати ҷаҳон, инчунин таъмин намудани амнияти озукаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат, ки дар доираи «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ҳамчун самти афзалиятнок муайян гардидааст, аз бисёр ҷиҳат ба рушди баҳши хусусию соҳибкорӣ дар кулли соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла баҳши аграрӣ низ вобастагии зиёд дорад [1].

Тибқи омили расмӣ, ҳоло тақрибан 50 дарсади фаъолияти соҳибкорӣ, 18,7 дарсади маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва 1,5 миллион нафар ё 65 фоизи ашхоси машғул дар иқтисодиёти мамлакат ба ин соҳаи муҳими иқтисодиёт рост меоянд [2]. Чунин неруи бузург дар сурати созмондиҳии илмӣ ва оқилонаи истифодаи об, замин ва дастгирии давлатӣ қодир аст, ки на танҳо амнияти ғизоиро пурра таъмин намояд, балки соҳаи кишоварзии Тоҷикистонро ба сатҳи ҷаҳонӣ (содиротӣ) барорад [3].

Бинобар ин, таҳлил ва таҳқиқи амиқи мавзӯи зикргардида дар кулли соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла баҳши аграрӣ бо таъки ба баҳши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ масъалаи муҳим ба шумор меравад.

Соҳаи кишоварзӣ бо дарназардошти нақши муҳим доштани дар ҳалли масоили иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакат ҳамеша дар маркази диққати ҳукумати кишвар қарор дошта, дар ин самт пайвасти татбириҳои муассири давлатӣ андешида мешаванд.

Дар натиҷаи чораҳои амалигардида ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ мунтазам афзуда, соли 2018 26370,3 миллион сомони ро ташкил додааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2010 тақрибан, 2,0 баробар зиёд аст. Ҳамзамон, дар ин давра, шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ- фермерӣ (ХДФ) ҳамчун шакли пешбари фаъолияти соҳибкорӣ ва тавлидкунандаи асосии маҳсулот дар баҳши аграрӣ тақрибан 2,9 маротиба зиёд гардидааст.

Гарчанде, аз 47,3 то 84,2 дарсади майдони заминҳои зироатҳои кишоварзӣ дар ихтиёри ХДФ қарор дошта бошад ҳам, вале саҳми онҳо дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ҳамагӣ 36,6 дарсадро ташкил медиҳад. Ин рақам дар хоҷагиҳои аҳоли 58,6% ва корхонаҳои кишоварзӣ 4,8 дарсадро дар бар мегирад.

Ҷадвали 1.

Нишондиҳандаҳои асосии рушди ХДФ ҳамчун шакли фаъолияти соҳибкорӣ, инфиродӣ дар баҳши аграрӣ барои солҳои 2010-2018

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						18-2010 (+ -)
	2010	2012	2014	2016	2017	2018	
Шумораи ХДФ ба қайдгирифташуда, адад	51312	73806	97122	145107	164631	172668	+ 3,4 мар
Майдони умумии замин, ҳазор га.	5302,6	5164,5	5127,8	5176,6	5136,2	5147,3	-155,3
Замини истифодаи кишоварзӣ, ҳазор га.	2682,7	2589,4	2558,3	2591,5	2571,9	2581,2	-101,5
Замини кишт (мазраъ), ҳазор га.	537,0	543,0	540,1	539,4	534,6	536,5	-0,5
Маҷмӯи истеҳсоли маҳсулот, млн.сомонӣ	4053,5	5969,9	7906,5	9821,0	10207,3	11379,0	+2,8 мар

Ба ҳар як ХДФ ин қадар рост меояд:							
Майдони умумии замин, га.	103,3	70,0	52,8	35,7	31,2	29,8	-3,5 мар
Замини истифодаи кишоварзӣ, га.	52,3	35,1	26,3	17,9	15,6	14,9	-3,5 мар
Замини кишт, га.	10,5	7,4	5,6	3,7	3,2	3,1	-3,4 мар
Истехсоли маҳсулот, ҳазор сомонӣ	79,0	80,9	81,4	67,7	62,0	65,9	-13,1

Манбаъ: Муаллифон чадвали мазкурро дар асоси маълумоти Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018-2019.- С. 16,18-19 ва 2019.- С. 16,22,23 тартиб додаанд.

Ҳамин тавр, тибқи омили расмӣ соли 2018 ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулот дар ХДФ кишоварзӣ 11379,0 миллион сомони ро ташкил додааст, ки ин дар муқоиса ба соли 2010 2,8 маротиба зиёд мебошад [4].

Рақамҳои чадвали 1 нишон медиҳанд, ки дар 8 соли охир шумораи ХДФ 3,4 ва ҳаҷми маҷмӯи истеҳсоли маҳсулот бошад 2,8 маротиба зиёд гаштааст. Ба андешаи мо, яке аз сабабҳои асосии мунтазам афзоиш ёфтани шумораи ХДФ дар гузариши онҳо аз шахси ҳуқуқӣ ба шакли соҳибкории инфиродӣ арзёбӣ мегардад.

Дар марҳалаи баррасигардида, чамочамъ 257,3 гектар майдони заминҳои дар ихтиёри ХДФ қарордошта, аз ҷумла майдони умумии заминҳо 155,3 гектар, заминҳои истифодаи кишоварзӣ 101,5 гектар ва заминҳои киштшаванда (мазраъ) бошанд, 0,5 ҳазор гектар кам гардидааст.

Тавре ки аз чадвали мазкур аён мегардад, соли 2018 ба ҳар як ХДФ, аз ҷумла майдони умумии замин 29,8, заминҳои истифодаи кишоварзӣ 14,9, замини кишт 3,1 гектар ва ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулот бошад, 65,9 ҳазор сомонӣ рост омадааст, ки ин нишондиҳандаҳо нисбат ба соли 2010, махсусан майдони умумии замин 73,5, заминҳои истифодаи кишоварзӣ 37,3 заминҳои кишт 7,4 гектар ва ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулот бошад 13,1 ҳазор сомонӣ кам мебошад. Рақамҳои овардашуда собит месозанд, ки сол аз сол андозаи миёнаи масоҳати замини дар ихтиёри ХДФ қарордошта, тамоюл ба коҳиш ёбӣ доранд.

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки ҳарчанд, ки майдони замини кишт ҳаҷман хурд гардад, ҳамон қадар имкониятҳои хоҷагидор дар бобати истифодаи самараноки техникаи ҳозиразамон, киштгардон, дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ ва иҷрои пурраи қоидаҳои агротехникӣ, ки аз ҷумлаи омилҳои асосии баланд гардидани ҳосилнокӣ аст, маҳдуд мегардад.

Ҳарчанд, ки дар нишондиҳандаҳои рушди ХДФ тамоюлҳои мусбӣ ба мушоҳида расад ҳам, вале мо наметавонем ин равандро ҳамчун рушди воқеӣ дар фаъолияти ХДФ унвон кунем, зеро дар ин росто нобаробарии нисбӣ дар ҳаҷм ва шумора эҳсос гашта, аз рушди экстенсивӣ, яъне ба воситаи вусъат додани майдони заминҳои кишт, тавассути баланд бардоштани ҳосилнокии замин ва меҳнат дар фаъолияти ХДФ дарак медиҳад.

Аз ин ҳулоса мегардад, ки фаъолияти кунунии ХДФ ҳамчун субъекти фаъолияти соҳибкорӣ дар бахши аграрӣ самаранок набуда, ба ислоҳи ҷиддӣ ниёз доранд. Илова бар ин, сарфи назар аз он, ки солҳои охир, дар натиҷаи андешидани татбиҳои зарурӣ, ҳолати мелиоративии заминҳои обёришаванда то андозае беҳтар шуда бошанд ҳам, вале соҳибкорони бахши кишоварзӣ ҳанӯз дар самаранок ва оқилона истифода намудани замин ба дастовардҳои назаррас ноил нагардидаанд. Чунки, соли 2018 9615 гектар, аз он обӣ 8139 гектар заминҳои қорам аз гардиши кишоварзӣ берун монданд [5]. Ин ҳолат, бо таъсири сабабҳои зерин алоқаманд мебошад:

- шӯршавӣ ва ботлоқшавӣ - 845 гектар;
- аз қор баромадани шабақаҳои каналу иншоот - 3032 гектар;
- дар натиҷаи селоб зер қардан - 871 гектар;
- нагузаронидани қорҳои мелиоративӣ - 42 гектар;

- набудани об барои обёрӣ- 2319 гектар;
- корҳои ғайриканоатбахши хољагидорӣ - 1725 гектар.

Аз ин рӯ, вазъ дар ин самт то ҳол қонеъкунанда набуда, дар аксар ХДФ заминҳои аз гардиши истеҳсоли берунмонда тамоюл ба афзоиш доранд. Ин гувоҳ, аз он медиҳад, ки фаъолияти соҳибкорӣ ва маданияти истифодабарии замин дар бахши аграрӣ то ҳанӯз таъмин нагаштааст[6].

Таҳлилҳо собит месозанд, ки солҳои охир ҳиссаи ХДФ дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ дар муқоиса бо дигар шаклҳои хоҷагидорӣ бештар ба назар расида, истеҳсолкунандаи асосии ин намуди маҳсулот дар ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад [7].

Чуноне, ки аз ҷадвали 2 аён мегардад, ХДФ ва хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли дар истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ нисбат ба дигар шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ нақши бештар дошта, соли 2018 ҳиссаи ХДФ дар истеҳсоли ғалладонагиҳо - 60,1%, картошка - 55%, сабзавот “ 48,7, полезӣ -73,6 ва пахта- ашё - 84,8 дарсадро ташкил додааст, ки ин нишондиҳандаҳо дар муқоиса ба соли 2010, аз ҷумла ғалладонагиҳо тақрибан- 10, картошка -26,7, сабзавот- 18,3, полезӣ -11 ва ва пахта- ашё бошад 9,8 зина зиёд мебошад.

Ҷадвали

2.

Динамикаи тағйирёбии ҳиссаи шаклҳои гуногуни фаъолияти хоҷагидорӣ дар истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ дар солҳои 2010-2018 ,%

	Номгӯи зироатҳо					
	Солҳо	Ғалладона	Картошка	Сабзавот	Полезӣ	Пахта-ашё
Корхонаҳои кишоварзӣ	2010	12,2	6,6	6,6	9,9	25,0
	2012	10,8	6,7	6,2	7,1	20,1
	2014	11,6	10,7	6,1	7,8	16,3
	2015	11,1	8,1	6,0	5,8	16,7
	2016	10,2	7,3	5,0	5,0	18,0
	2017	8,7	7,3	4,3	4,6	15,8
	2018	9,1	6,9	4,6	4,9	15,2
Хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли	2010	37,4	65,1	63,0	27,4	-
	2012	39,4	54,1	60,8	33,3	-
	2014	32,1	49,0	53,5	27,5	-
	2015	29,1	43,6	49,0	21,6	-
	2016	29,6	42,8	47,6	21,9	-
	2017	30,9	37,8	46,6	21,8	-
	2018	30,8	38,1	46,7	21,5	-
Хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)	2010	50,4	28,3	30,4	62,7	75,0
	2012	49,8	39,1	33,1	59,6	79,9
	2014	56,3	40,2	40,4	64,8	83,7
	2015	59,8	48,3	45,0	57,6	83,3
	2016	60,3	49,9	47,3	73,1	82,0
	2017	60,3	54,9	49,1	73,6	84,2
	2018	60,1	55	48,7	73,6	84,8
Ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ	2010-2018	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Саҳми нисбии хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли дар ин давра чуноне ки аз ҷадвали 2 аён мегардад, ХДФ ва хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли дар истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ нисбат ба дигар шаклҳои

фаъолияти хоҷагидорӣ нақши бештар дошта, соли 2018 ҳиссаи ХДФ дар истеҳсоли ғалладонагиҳо

- 60,1%, картошка - 55%, сабзавот “ 48,7, полезӣ -73,6 ва пахта- ашӯ - 84,8 дарсадро ташкил додааст, ки ин нишондиҳандаҳо дар муқоиса ба соли 2010 , аз ҷумла ғалладонагиҳо тақрибан- 10, картошка- 26,7, сабзавот -18,3, полезӣ -11 ва пахта- ашӯбошад -9,8 зина зиёд мебошад.

Саҳми нисбии хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли дар ин давра бошад, махсусан ғалладонагиҳо “ 30,8%, картошка -38,1%, сабзавот “ 46,7% ва полезӣ “21,5 дарсадро дар бар мегирад. Корхонаҳои кишоварзӣ бошанд, дар истеҳсоли маҳсулоти дар болозикргардида нақши ночиз дошта, танҳо 9,1% -ғалладонагиҳо, 6,9% -картошка, 4,6%- сабзавот, 4,9,- полезӣ ва 15,2 дарсади истеҳсоли пахта- ашӯ ба корхонаҳои мазкур рост меояд.

Бо вучуди мунтазам зиёд гардидани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, ҳоло ҳам масъалаи дарёфти мустақилонаи бозори фурӯш ва зиёд будани ашҳоси миёнарав барои ХДФ ва истеҳсолкунандагони маҳсулот ҳамонро мушкилоти ҳалношуда боқимондааст, ки ин вазъ ба ташкил ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар ин соҳа таъсири манфӣ мерасонад.

Новобаста аз мушоҳида гаштани аломатҳои мусбат ва нақши бориз доштани ХДФ дар нишондиҳандаҳои асосии истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ, вазъ дар истеҳсоли маҳсулоти асосии чорводорӣ ба кулли фарқкунанда буда, хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли дар ин ҷода нисбат ба дигар шаклҳои фаъолияти хоҷагидорӣ аз ҷумла, ХДФ ҳамчун шакли пешбари фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ мавқеи хосарро ишғол менамояд.

Масалан, сарфи назар аз он, ки давоми 9 соли охир саршумори ҳайвони калони шохдор ва моли майда дар ХДФ тақрибан, аз 19 то 22,4% афзоиш ёфта бошад ҳам, вале нишондиҳандаҳои истеҳсолии ХДФ ҳамчун субъекти соҳибкорӣ дар истеҳсоли маҳсулотҳои асосии соҳаи човодорӣ ҳамонро заиф ба назар мерасанд[8].

Аз рақамҳои омории чадвали 3 маълум мегардад, ки ҳоло 94,6 дарсади истеҳсоли гӯшт, 94,5% -шир, 40,3% -тухм ва 82,5 дарсади истеҳсоли пашм дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли истеҳсол мегардад. Дар давоми 9 соли охир дар ин шакли фаъолияти хоҷагидорӣ истеҳсоли маҳсулоти номбаргардида, аз ҷумла гӯшт -1,6, шир- 0,8, тухм- 1,1 ва пашм бошад, банди фоизи 1 боло рафтааст.

Чадвали 3.

Динамикаи тағйирёбии ҳиссаи шаклҳои мухталифи фаъолияти хоҷагидорӣ дар истеҳсоли маҳсулоти асосии чорво дар давраи солҳои 2010-2018, %

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						
	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018
Ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ							
Гӯшт (бо вазни кушта), шир, тухм, пашм	100	100	100	100	100	100	100
Корхонаҳои кишоварзӣ							
Гӯшт (бо вазни кушта)	3,6	3,1	2,6	1,9	2,3	1,5	1,9
Шир	2,4	1,7	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
Тухм	59,0	63,0	63,7	63,2	51,5	53,4	56,2
Пашм	8,6	6,3	6,1	5,0	4,5	4,9	4,5
Хоҷагиҳои ёрирасони шахсии аҳоли							
Гӯшт (бо вазни кушта)	93,0	93,2	93,6	94,7	94,2	94,9	94,6
Шир	93,7	94,6	94,5	94,5	94,5	94,9	94,5
Тухм	39,2	35,6	34,5	35,4	46,2	44,5	40,3
Пашм	81,5	82,6	82,3	82,7	82,4	82,5	82,5
Хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)							
Гӯшт (бо вазни кушта)	3,4	3,7	3,8	3,4	2,9	3,6	3,5

Шир	3,9	3,8	3,5	3,7	3,6	3,8	3,7
Тухм	1,8	1,0	1,8	1,4	2,3	3,6	3,5
Пашм	10,0	11,1	11,6	12,3	13,1	12,5	13,0

Соли 2018 ҳиссаи ХДФ дар истеҳсоли гӯшт- 3,5%, шир -3,7%, тухм- 3,5% ва пашм бошад 13%-ро ташкил додааст. Ин рақамҳо дар қиёс бо соли 2010, махсусан гӯшт -1, шир- 1,7 ва пашм- 3 зина боло рафтааст. Истеҳсоли шир дар ин давра бошад, 0,2 зина паст гардидааст.

Назари мо ва коршиносони соҳавӣ дар мавриди паст будани нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулотҳои асосии соҳаи чорводорӣ дар ХДФ чунин аст.

Мавриди зикр аст, ки то соли 1991 бахши хоҷагидорӣ ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтисодии бузурги биноҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла фермаву иншооти чорводорӣ буд. Баъди таҷдиди собиқ колхозу совхозҳо, соҳибони фондҳои колхозу совхозҳо, махсусан фермаҳои шириву молӣ амалан аз байн рафтаанд ва ворисони ҳуқуқии онҳо аниқ муайян нагардиданд. ХДФ ворисони ҳуқуқии онҳо буда наметавонистанд, чунки онҳо шахсони ҳуқуқӣ маҳсуб наёфта, имконияти молиявии ба тавозуни худ гирифтани ва дар ҳолати қорӣ нигоҳ доштани ин иншоотҳоро надоштанду, ҳоло ҳам надоранд. Бо ҳамин сабабҳо, ҳоло ХДФ ҳамчун шакли пешбарандаи фаъолияти соҳибқорӣ дар бахши аграрӣ дар истеҳсоли маҳсулоти асосии чорводорӣ нақши бориз надоранд [9].

Дар мавриди корхонаҳои кишоварзӣ ва ҳиссаи онҳо дар истеҳсоли маҳсулоти чорво ҳаминро бояд қайд намуд, ки айни замон 1,9 дарсади гӯшт, 1,8%- шир, 56,2%- тухм ва 4,5 дарсади пашм дар ин корхонаҳо истеҳсол мегардад. Корхонаҳои кишоварзӣ дар масъалаи истеҳсоли тухм нисбат ба дигар шаклҳои хоҷагидорӣ ҳиссаи бештар доранд.

Дар маҷмӯъ, аз рақамҳои овардашуда метавон хулоса намуд, ки солҳои охир бо вучуди мунтазам баланд гардидадани нишондиҳандаҳои асосии истеҳсоли маҳсулоти чорво, вале ХДФ ҳамчун шакли фаъолияти соҳибқорӣ инфиродӣ дар бахши аграрӣ ҳанӯз ҳам, дар ин росто нақши ночиз доранд.

Хоҷагиҳои шахсии аҳоли нисбат ба дигар шаклҳои хоҷагидорӣ дар истеҳсоли маҳсулоти асосии чорво, аз ҷумла гӯшт, шир ва тухм бештар буда, сол ба сол тамоюл ба зиёдшавӣ доранд. Аммо сарфи назар аз мунтазам афзоиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар ин шакли фаъолияти хоҷагидорӣ, мутаассифона, қисмати ночизи он ба фурӯш гузошта мешаванд. Баъзе аз сабабҳои асосии ин ҳолатро намоёндагони соҳа дар омилҳои зерин маънидод менамоянд:

1. Қонё гардонидани талаботи дохили хоҷагӣ (оила);
2. Дастрасии мустақим надоштан ба бозори фурӯш ва дур будан аз марказҳои маъмурии шаҳри;
3. Зиёд будани ашхоси миёнарав (чаллобон) дар бозор;
4. Шароити номусоиди фурӯши маҳсулот бо сабабҳои паст будани нархи хариди он.

Ба надешаи онҳо, дар айни замон миёнаравҳо бар ивази 1 кг. шир ба истеҳсолкунанда аз 2-2,5 сомонӣ пардохт менамоянд, вале ин нишондиҳанда дар бозори деҳқон аз 4,-4,5 ва мағозаҳо бошанд, тақрибан 7 сомониро ташкил медиҳад. Аз ин бармеояд, ки чаллоб ва миёнаравҳо нибати истеҳсолкунанда 2 маротиба даромади бештар мегиранд. Ба назари мо ин вазъ бешубҳа ба инкишофи бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибқорӣ дар соҳаи кишоварзӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Илова бар ин, ҳоло бо дарназардошти он, ки хоҷагиҳои шахсии аҳоли нисбат ба дигар шаклҳои нави хоҷагидорӣ дар истеҳсоли маҳсулотҳои асосии соҳаҳои чорводорӣ ва растанипарварӣ нақши аввалиндараҷа бозанд ҳам, аммо мутаассифона, мақоми ёрирасони шахсии аҳоли ҳамчун шакли пешбари фаъолияти соҳибқорӣ дар бахши аграрӣ мушаххас нагардидааст, ҳол он ки зиёда аз 63,0 то 82 дарсади истеҳсоли маҳсулот дар соҳаҳои мазкур ба ин шакли фаъолияти хоҷагидорӣ рост меояд.

Адабиёт

1. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.
2. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018.- С.-12.
3. Суханрони Президентии ЉТ дар мулоқот бо сохибдорон ва сармоягузори ватаниву хориҷӣ, ш. Душанбе, 14.10.2017.
4. Ҳисобҳои муаллифон дар асоси маълумоти Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018-2019.
5. Ҳисоботи **Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон**, ш. Душанбе **01.02.2019**. <http://www.zamin.tj>;
6. Маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон 28.11.2014.
7. Ҳисобҳои муаллифон дар асоси маълумоти Минтақаҳои ЉТ, маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018.- С. 26-37, нишондиҳандаҳои асосии кишоварзии ЉТ дар солҳои 1991-2015, Маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018.- С. 32,35 ва вазъи илтимоию иқтисодии ЉТ, Маҷмӯаи оморӣ.- Душанбе, 2018.- С.- 19.
8. Ҳисобҳои муаллифон дар асоси маълумоти нишондиҳандаҳои асосии кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1991-2015, Маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2016.- С.-32,35 ва вазъи иҷтимоию иқтисодии ҚТ, Маҷмӯаи оморӣ- Душанбе, 2018.- С. 29.
9. Барномаи ислоҳоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020.- С. 6.

АННОТАЦИЯ

РОЛЬ ДЕХКАНСКИХ-ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В ПРОИЗВОДСТВЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье рассматриваются и анализируются основные показатели развития ДФХ как ведущей формы предпринимательской деятельности, и их вклад в производство основных видов сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: глобализация экономики, конкуренция, предпринимательство, стратегия, экспорт, аграрный сектор, приоритет, эффективное использование.

ANNOTATION

ROLE DEKHAN FARMS IN PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS

The article discusses and analyzes the main indicators of the development of dekhkan farms as the leading form of entrepreneurial activity and their contribution to the production of major agricultural products.

Key words: globalization of the economy, competition, entrepreneurship, strategy, export, agricultural sector, priority, efficient use.